

Bosznia-Hercegovinában jártunk

Az Egererdő Zrt. tizenöt fős csoportja 2006. szeptemberében Bosznia-Hercegovinában járt. Utunk célja az állandó erdőborítás melletti gazdálkodás és őserdők tanulmányozása volt.

Az országról és az erdőgazdálkodás szervezetéről

A kilencvenes évek polgárháborúját követő daytoni békeszerződés óta az ország gyakorlatilag két államalakulatból áll. – A Szerb Köztársaságból és a tíz, főként nemzetiségi alapon kialakított kantonra osztott Bosnyák-Horvát (többnyire bosnyák és horvát lakosokból álló) Föderációból.

A Szerb Köztársaságban a mintegy egymillió hektár állami erdőt egy egységes államerdészeti szervezet kezeli.

A Bosnyák-Horvát Föderációban sokkal bonyolultabb az erdőkezelés rendszere. A mellett, hogy az országnak van közös parlamentje, külön-külön parlament is van a két államalakulatban. – Sőt, a Bosnyák-Horvát Föderáció (60-300 ezer lakosú) kantonjainak külön minisztériumai vannak. A nagyobb erdőterülettel rendelkezőknél az erdőgazdálkodás a mezőgazdasági, erdészeti és vízügyi minisztériumokhoz, kisebb gazdasági jelentőségű erdőterülettel rendelkezőknél a környezetvédelemhez vagy pénzügyhöz tartozik.

Mindkét államalakulatban az erdők zömmel állami tulajdonban vannak.

Az ország erdőgazdálkodásának főbb problémái:

Mintegy 250 ezer hektár az aknaveszély miatt hozzáférhetetlen terület, a karsztvidéken az erdőtüzek, főleg a Szerb Köztársaságban az erdőgazdálkodásból

elvonat pénzék csekély mértékű visszamosztása és egyes becslések szerint a legális fakitermelést meghaladó mértékű illegális fakitermelés.

Felismerve a korábbi évszázadok erdő- és tájhasználatá miatt bekövetkezett talajeróziót, az 1948-as jugoszláv erdőtvény megtiltotta a tarvágást, majd egy 1950. évi törvényben megtiltották az erdei legeltetést is. Ezt valamilyen formában az utódállamok erdőtvényeibe is beépítették, így Bosznia-Hercegovina két államalakulataiba is.

A háború utáni faínség lecsengése után elsősorban ernyős felújító vágásokat alkalmaztak, majd hegyvidéken elterjedtek a kombinált, mikro-végvágásos módszerek. Ennek eredményeként napjainkra „állandó” erdőborítású tájkép mellett történik a fakitermelés. – A koreloszlás természetesen még messze nem azonos a szálaló üzemmóddal, de a többkorúság már látható. Tölgyeseknél helyenként még alkalmazzák a klasszikus fokozatos felújító vágást is.

Az ország erdősültsége 50 % felett van. Elsősorban a karsztvidéken erdőtelepítés is folyik.

Kocsánytalantölgy-állományok állandó erdőborítás melletti kezelése

Bosznia-Hercegovinában a kocsánytalantölgy területfoglalása 10% alatti.

Mivel a gazdálkodásra is alkalmas kocsánytalantölgyesek nagyobb része a Szerb Köztársasághoz tartozó északi területeken van, a Szerb Államerdészet Srbac-i Erdőgazdaságának Gradiskai és Cseljanicai Erdészeteinél tettünk konzultációval egybekötött terepi bejárást. E-

mellett lehetőségünk volt mind a szarajevói, mind a banja lukai erdőmérnöki karok professzoraival is eszmét cserélni.

A két erdészetenél a kocsánytalantölgy aránya meghaladja a 30%-ot, jellemzően a savanyú, barna erdőtalajokon bükkal, gyertyánnal, magas kőrissel, hegyi juharral elegyesek. Erdőfelújítási szempontból fontos lágyszárú a sasharasz.

Az általunk látott állományok 100-110 éves, zömmel sarj eredetűek, de jó egészségi állapotúak voltak.

Alapelve, hogy csak tízévenként térnek vissza a fakitermeléssel. Lehetőség szerint kerülnek az erdőművelési beavatkozásokat, de ez nem mindig sikerül.

A korábban egyenletes szálankénti bontással indított szálaló vágások nem váltak be. A ritka kocsánytalantölgy-termés miatt a bükk és a gyertyán gyakran kiszorította a tölgyet, a sasharasz leginkább a meglévő tölgyűjulatot nyomta el.

Az utóbbi évtizedekben áttértek a kiscsoportos, tömbös kezelésre. A tízévenkénti visszatérés tekintetében 2-3 hektáros tömböket alakítanak ki. Ezen belül egy alkalommal, 0,2-0,3 hektáros lélekből kitermelik a tömb fa-készletének 18 %-át. Elsőként a beteg egyedeket jelölik kitermelésre, de az árnyalási szempontból fontos, tíz évnél várhatóan hosszabb élettartamú fákat meghagyják. Gyakran néhány fa marad a lékek közepén is. Tapasztalataink szerint a lisztharasz és a napfoltosság elkerülése miatt olyannyira fontos a tölgyűjulat számára a részleges árnyalás, hogy csak 150 cm-es magasság elérése után teszik ki teljes megvilágításnak. Várható makktermés esetén a lélekből kitisztítják a sasharaszot és a konkurens fás szárúak újulatát. Tartósabb makkterméshiány esetén néhány kilogramm makkot vetnek el lélekenként.

A hegyvidéki terep, az egész évben folyó fakitermelés és a 10 fm/ha alatti feltártság miatt sok a sérült faegyed. A laza állományszerkezet miatt kialakult egyharmadnál nagyobb koronaarány nagyobb növedéket biztosít, de az átlagos ágtszta törzshányad kisebb, mint a jó szerkezetű egykorú állományokban.

Nem mindig sikerült az anyaállomány elegyarányának megfelelő mértékben felújítani a tölgyet. A bükk, gyertyán és a hegyi juhar gyakran átvette a tölgy helyét.

Ellentétben a fenyvesekkel és bükkösökkel még mindig nincs egységesen

jól bevált módszerük a kocsánytalan tölgyesek száraló jellegű kezelésére. E-mellett egyik megkérdezett szakember, oktató sem nyilatkozta azt, hogy célszerűbb lenne visszaállni a vágásos erdőgazdálkodásra. Számukra a talajvédelem elsődlegessége egyértelmű.

A szerb kollégák kiemelték *Milan Krsztovics* belgrádi professzor tölgygazdálkodásról írt könyvét, melynek tudományos anyagát a gyakorlatban is sikerrel hasznosítják.

A természetes folyamatok működéséhez hozzátartozik a helyi vadállomány mennyisége és fajösszetétele is. Az őshonos gímen, őzön, zergén, vaddisznón kívül van farkas, hiúz és a polgárháború után felszaporodóban lévő medve is. Kevesebb mint tíz darab erdei patás vadat lőnek ezer hektáronként. Mindehhez külön vadászati szakszemélyzet tartanak. A vadkár iránti érdeklődésünket megértve elmondták, hogy náluk is van ilyen. – Mégpedig a medve által mezőgazdasági növénykultúrában és háziállatokban okozott kár. A terepi programok során növényevő nagyvad jelenlétére utaló rágáskárt nem láttunk, mindössze egy őznyommal találkoztunk.

Őserdők

A nehezen megközelíthető helyeken őserdő-maradványok is találhatóak. Jelenleg hat országos védettségű őserdő van. Ezek: Ravna vala, Trstionica, Pljesevica, Janj, Lom, és a legnagyobb területű Perucica.

Faj- és korosztály-összetételük őserdő képet mutat. Jellemzően bükkös-jegenyefenyves természetes erdőtürsulások. Többségükben nem hiányzanak a csúcragadozók sem.

Kis csapatunk két őserdőt és egy helyi védettségű erdőt nézett meg.

– **Ravna vala:** A Szarajevó mellett lévő Igmán-hegyen található. Magterülete mindössze 45 ha.

Dolomit alapkőzet, 1280-1450 m tengerszint feletti magasság, 6 °C átlaghő-

mérséklet, 1600 mm éves csapadék a jellemző. Jegenyefenyves-bükkös luc-eleggyel és kevés, hegyi juharral.

A legnagyobb jegenyefenyő 140 cm átmérőjű, 50 m magas és 26 m³-es.

A négy-öt száz éves fenyőmatuzsálemek és az utód állományból is jól láthatóan működő természetes folyamatok, erdészszemmel különösen impozánsak.

– **Perucica:** Tjentiste mellett található a 17250 ha-os Sutjeska Nemzeti Park. Magterülete – Európában egyedülálló méretű – 1291 ha őserdőt tartalmaz. Jegenyefenyves-bükkös erdőtürsulás, a mikroklímától függően luc vagy feketefenyő eleggyel. Kisebb mennyiségben az egyéb természetes elegy fafajok – mint például hegyi juhar, magas kőris, stb. – is megtalálhatóak.

A magterületben az elmúlt évszázadokban csupán minimális fakitermelés és legeltetés folyt. A második világháború után készítették egy részletes erdőleltárt Jugoszlávia erdeiről. Az 50 m-es magasságot is elérő faegyedek és a hektáronként 1000 m³ fakészlet csábító fakitermelési lehetőséget jelentett, de a tudományos mérések eredményeként 1952-ben védetté nyilvánították a területet.

A fokozottan védett magterületre évente maximum ezer, naponta maximum tizenkét főt engednek be, hivatásos vezetővel. Bár a kijelölt utakról tilos a látogatóknak letérni, a kedvünkért megmutatták a „Három nővér” néven nyilvántartott lucfenyőkből még álló két példányt, melyek közül a legnagyobb 62,5m magas, 170 cm átmérőjű, háromszáz évesnél idősebb.

Az őserdő magterület fölött 1670 m tengerszint feletti magasságtól – a valamikori törpefenyves zónában – évszázadok óta legeltetnek.

A magterületet kétezer méter feletti hegyek övezik – köztük a legmagasabb a 2386 m-es Maglic, ami egyben az ország legmagasabb csúcsa. Különleges látványt nyújt a 70 m magasból alázuhanó Skakavac vízesés.

– **Masna Luka:** A Nyugat-Hercegovina kantonban található helyi védettségű páncélfenyvest (*Pinus heldreichii*) a legnagyobb összefüggő területű állományként tartják nyilván. Leghíresebb egyedei a Pirin hegységben (Bansko, Bulgária) található majd 1000 éves fák. Fája nagyon keresett helyi asztalosipari alapanyag. A keresletet az is gerjeszti, hogy csak egészségügyi termékkel érinthető a védett állomány.

Vastag kérge miatt erdőtűznek ellenálló, hosszú életű egyedekből álló faj. Ezzel is magyarázható, hogy gyakorlatilag őserdő formában túlélte a korábbi évszázadokban itt alkalmazott erdőfelégetéses legeltetést. Érdekesség, hogy egyedszáma évről évre szaporodik, és egyre újabb területeket foglal el már az alacsonyabb fekvésű régiókban is. Tűzállósága miatt erdőtelepítésnél is alkalmazzák.

Oktatás

Miután az Osztrák-Magyar Monarchia 1878-ban annektálta Boszniát, felgyorsult a kulturális és gazdasági fejlődés. Az erdészeti oktatás 1948-ban indult meg Szarajevóban. Az oktatók a mai napig az

osztrák és magyar erdészeti oktatás követőinek vallják magukat.

Jelenleg Szarajevóban és a Szerb Köztársaság fővárosában, Banja Lukában folyik erdőmérnöki oktatás. Ez utóbbi kar a háború során alakult az anyaegyetemből való kiválással.

Mindkét intézmény a bolognai rendszer szerinti szinteződést alkalmazza.

Ezek az erdőmérnöki karok számos kutatási projektet végeznek, rendelkeznek különböző kutatási objektumokkal is.

Kiemelten fontos számukra, hogy a kutatási eredményeket az erdőgazdálkodók a gyakorlatban is hasznosíthassák. Ennek bevált módszere, hogy az állami erdőgazdálkodók a saját igényük szerint választhatnak az egyetem által felajánlott projektek közül. Amiért természetesen fizetnek is.

Az intézményes oktatás mellett Boszniában is folyik erdeiiskola-program, a gyermekek környezettudatos nevelése. Mi a Szarajevó melletti közjóléti

rendeltetésű területen látogattunk meg egy ilyen erdei iskolát (Dom Prirode), ahol a nálunk megszokott ismertető anyagok mellett a különböző aknák felismerését is oktatják. – A máig is gyakori aknabalesetek többségét gyermekek szenvedik el.

A tartamos és szakmailag hasznos út megszervezéséért külön köszönet illeti *Gerely Ferenc* kollégánkat, aki több éve dolgozik Bosznia-Hercegovinában tanácsadóként, és személyes kapcsolatainak nagy hasznát vettük.

Köszönjük a baráti vendégszeretet *Nedelko Ilić*-nek, a Szerb Köztársaság Állami Erdőgazdasága (JP – umarstva „– ume Republike Srpske”) vezérigazgatójának, valamint a Srbc-i erdőgazdaság dolgozóinak, *Zorán Maunaga*-nak, a Banja Luka-i erdőmérnöki kar dékánjának és kollégáinak, *Faruk Mekić*-nek, a Szarajevói Erdőmérnöki Kar dékánjának. Köszönet továbbá helyi segítőknak *Mirzeta Memisević*-nek és Sarajevo Kanton erdőgazdasága, a Sarajevo – ume dolgozóinak, *Mirjana Radovicsnak* és a Sutjeska Nemzeti Park dolgozóinak, *Ante Begić*-nek és a Nyugat-Hercegovinai Erdőgazdaság dolgozóinak.

Urbán Pál

II. Kiskunsági Őszi Alkotótábor

A KEFAG Kiskunsági Erdészeti és Faipari Zrt. Bugaci Erdészete adott otthont szeptember 25. és október 4. között a II. Kiskunsági Őszi Alkotótábornak.

A Társaság tavaly rendezte meg első ízben a festőtáborot több neves – a „nagybányai irányzatot” képviselő – erdélyi és hazai művész részvételével. A tábor sikere egyértelművé tette, hogy érdemes folytatni, megrendezésével hagyományt

teremteni. Az Alkotótábor célja a bugaci, a kiskunsági táj szépségének megőrzésén keresztül a kulturális élet gazdagabbá tétele. Ebben a tíz napban az erdészethez tartozó Bucka Szálló és Oktatói Kabinet 12 festőművésznek biztosított kellemes környezetet a nyugodt, elmélyült alkotómunkához.

A Festőtáborat az ott készült alkotásokból összeállított tárlat zárta, melyen

Turay Kamill, az ismert esztéta méltatta a festők munkásságát, alkotásait.

Résztevő művészek: *Bazán Vladimír* (Ungvár); *Bítay Zoltán* (Nagybánya); *Dudás Gyula* (Nagybánya); *Fekete Zsolt* (Marosvásárhely); *Kapots Ildikó* (Kecskemét); *Kondrak Matyikó Margó* (Nagybánya); *Kő Ferenc* (Kecskemét); *Mártonfi Benke Márta* (Kecskemét); *Moldován Gyula* (Székelyudvarhely); *Petkes József* (Napkor); *Szabó Vilmos* (Zilah); *Walter Gábor* (Kecskemét).

Zalai Krisztina

